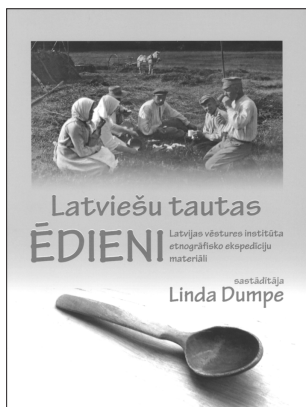

JAUNĀKĀS LITERATŪRAS APSKATS

Latviešu tautas ēdieni: Latvijas vēstures institūta etnogrāfisko ekspedīciju materiāli / Sastādītāja L. Dumpe. – Rīga: Zinātne, 2009. – 287 lpp.

Ar Valsts pētījumu programmas “Letonika” atbalstu publicēts Dr. habil. hist. Lindas Dumpes veidotais Latvijas vēstures institūta rīkoto etnogrāfisko ekspedīciju materiālu krājums “Latviešu tautas ēdieni”. Uztura vēsture pieder pie “nenovecojošām” etnoloģijas tēmām, kur labi izsekojama ilgstoša tradīciju noturība savienojumā ar mainīgo, inovatīvo, tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka pēdējo gadu laikā Latvijas pētnieki šai tematikai veltījuši īpašu uzmanību.¹

Jaunais izdevums ir atšķirīgs ar to, ka šoreiz pieredzējuši latviešu tradicionālā uztura pētniece L. Dumpe veidojusi plašam lasītāju lokam paredzētu materiālu kopojumu no 20. gadsimta otrajā pusē Latvijas lauku apvidos notikušo etnogrāfisko ekspedīciju laikā pierakstītajiem stāstījumiem, tos papildinot arī ar atsevišķiem materiāliem no Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja un Daugavas muzeja krājuma.

Sastādītājas nolūks nav bijis veidot sistemātisku tipoloģisku kopainu par latviešu ēdieniem vai precīzu recepšu krājumu, bet ar dažādos apvidos pierakstītajiem spilgtiem stāstījumiem sniegt priekšstatu par lauku cilvēku dzīvesveidu un vērtību kritērijiem saistībā ar uzturu. Publicēšanai izvēlēti kompakti fragmenti no pārsvarā 20. gadsimta 50.–80. gados pierakstītajiem vecākās paaudzes iedzīvotāju stāstījumiem, kur raksturota ēdienu gatavošana teicēju bērnībā vai jaunībā (pārsvarā 19. gs. beigās – 20. gs. pirmajā pusē), arī ar saglabātām atmiņām par senāku laiku vai kāda tradicionāli ierasta ēdiena gatavošanu stāstījuma pieraksta gadā. Jāatzīmē, ka pārsvarā izmantoti etnogrāfisko ekspedīciju dalībnieču B. Zundes, A. Krastiņas, M. Kazekas, B. Eglītes, L. Dumpes, V. Šteinbergas, V. Štikānes, D. Krūmiņas u.c. vākumi.

Ievaddaļā L. Dumpe sniedz konceptīvu pārskatu par latviešu zemnieku tradicionālo uzturu naturālās saimniecības apstākļos. Gadsimtu gaitā, kad ierobežotā uztura pamatā bija tikai pašu saražotie pārtikas produkti, veidojās un pastāvēja vietējiem ģeogrāfiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem raksturīgais uzturlīdzekļu pieejamības cikliskums, produktu garšas struktūra (pamatā sāļais un skābais), vārīto ēdienu pārsvars. Autore uzsver,

¹ Latviešu tradicionālā virtuve / Sastādītāja S. Stinkule. – Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2007. – (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti, Nr. 13.)

ka senākā, neapšaubāmi trūcīgā ēdienkarte un ēdienu gatavošanas paņēmieni no mūsdienu diētu viedokļa lielā mērā uzskatāmi par veselīgiem. Jāpiebilst – ja vien uzturs nebija vienvēidīgs un bija pietiekams. Atsevišķi senākie zemnieku ikdienas un svētku ēdieni 20. gadsimtā un mūsdienās kļuvuši par latviešu tautas tradicionālās kultūras zīmēm. Nākamajā ievadnodaļā “Latviešu ēdieni laikmetu un kultūru krustcelēs” sniegts ieskats tradicionālā uztura pārmaiņu laikā no 18. gs. beigām un īpaši 19. gs., kad notika pāreja no naturālā uz industriālo saimniekošanas veidu. Līdz ar to izplatījās jauni uzturlīdzekļi (kartupeļi, cukurs), mazinājās produktu sezonālie ierobežojumi, turīgāko zemnieku uzturā ar toreizējās vietējās sabiedrības augšslāņa (vācbaltu) virtuves un tulkoto pavārgrāmatu starpniecību pārņemti un adaptēti aizguvumi no Rietumeiropas virtuves. Arī krājuma pamatnodaļu “Gaudaugu ēdieni”, “Dārzeņu, savvaļas augu ēdieni, garšaugi”, “Piena ēdieni”, “Gaļas ēdieni, olas”, “Zivju ēdieni”, “Dzērieni”, “Svētku ēdieni”, “Ēdienu izvēle, gatavošana un maltītes ieturēšana” ievadnodaļās sniegti vispārinoši attiecīgās ēdienu grupas kultūrvēsturiskās attīstības raksturojumi, kam seko pārskatāmi izkārtoti tēmai piemēroti stāstījumu vai rakstīto atmiņu fragmenti.

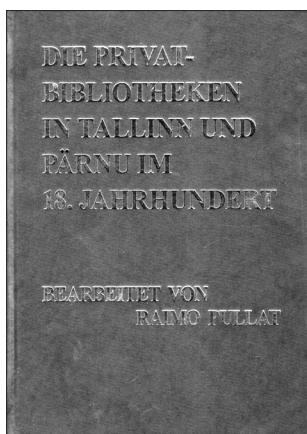
Tik plašā apjomā izvilktumi no Etnogrāfisko materiālu krātuvē glabātajiem stāstījumiem – svarīga latviešu lauku iedzīvotāju sava laika ikdienas dzīves vēstures avota – tematiskā kopā tiek publicēti pirmo reizi, kas, bez šaubām, ir apsveicami. Kopumā sastādītājas veiktā redakcija fragmentāriem stāstījumiem veikta korekti, lai gan daudzos gadījumos aprakstu valoda tikusi tuvināta literārajai valodai, kas tomēr var mazināt publicētā stāstījuma kā avota vērtību. Dažkārt labskanības (?) dēļ stāstītāja teiktais apzīmējums aizstāts ar citu, piemēram, pašbrūvēta dzēriena vietējais nosaukums *samagonka* nomainīts ar *dzimtenīti* (223. lpp.). Visiem stāstījumu fragmentiem pievienotas atsauces ar teicēja vārdu, uzvārdu, dzimšanas gadu, adresi stāstījuma pierakstīšanas laikā, krātuves/muzeja uzskaites vienības numuru. Atsauces vietām gan parāda tās problēmas, kam, izmantojot Etnogrāfisko materiālu krātuves datus, kā arī jauno krājumu turpmākiem zinātniskiem pētījumiem būtu jāpievērš uzmanība. Ne vienmēr visas nepieciešamās ziņas ekspedīciju laikā un līdz ar to saglabātajos materiālos tikušas pilnībā pierakstītas, tāpēc saprotama dažu atsauču nepilnība. Lai gan uztura īpatnības atsevišķos Latvijas kultūrvēsturiskajos novados nav speciāli izceltas ne materiālu iedalījumā, ne nodaļu ievadtekstos, tās daļēji iespējams meklēt pēc stāstījuma atsauces. Stāstītāju dzīvesvietas adrese krājumā norādīta atbilstoši 20. gs. 40. gadu beigu – 80. gadu ekspedīciju pierakstiem: rajons, ciema padome (īsinot – c.), mājvārds. T.s. padomju varas gados notikušo ekspedīciju laikā fiksētajās adresēs ar saīsinājumu “c.” apzīmēts “ciems” gan kā administratīvā vienība (ciema padome), gan kā apdzīvota vieta. Iespējams, pierakstīto adresi saīsinot, radušies pārpratumi. Piemēram, adrese Daugavpils raj. Greižu c. Kandavniekos (209. lpp.) vedina domāt, ka 1962. gadā pastāvēja Greižu ciema padome, lai gan Greižu ciems (sādža) šajā laikā atradās Ambeļu ciema (padomes) teritorijā. Tāpat 1988. gada pierakstam minot adresi Liepājas raj. Papes c. Seķi (209. lpp.), pietrūcis norādes, ka Papes ciems atradās Rucavas ciema padomes teritorijā. 1948. gadā, kad vēl pastāvēja aprīņķi, dignājiešu adreses minētas gan Jēkabpils aprīņķī (164. lpp.), gan Jēkabpils rajonā (165. lpp.). Vietumis iezagušās neprecizitātes mājvārdu rakstībā (140. lpp.

stāstījums pierakstīts Sēlpils c. Spietiņos, nevis Sietiņos; 151. lpp. – Klāņos, nevis Klāķos; 181. lpp. – Rugāju c. Aizstirnē, bet ne Aiztirnē).

Toties labs orientieris publicēto stāstījumu bagātajā valodā lasītājiem būs grāmatā iekļautā tekstos minēto reāliju vietējos apzīmējumus skaidrojošā vārdnīca, savukārt cittautu lasītājiem veltīts apjomīgs kopsavilkums angļu valodā. Grāmata ilustrēta ar līdzšīnējā nozares literatūrā neizmanto tiem, labas kvalitātes attēliem no Etnogrāfisko materiālu krātuves, minēto muzeju un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas fondiem, kā arī 20. gs. pirmās puses periodiskajiem izdevumiem.

Jaunāko laiku “slavenību” pavārprasmei veltītie izdevumi pilda grāmatveikalu plauktus. Nav šaubu, ka arī savulaik pie lauku sievām un vīriem etnogrāfu pierakstītās “ekonomiskās virtuves” gudrības daudzi lasītāji pārlūkos ar interesi un atradīs gan vērtīgu izzīņas materiālu, gan praktiski noderīgas ierosmes izmēģināšanai savā virtuvē. “Bija prastāks ēdiens, bet stiprāki ļaudis,” kā teikusi 75 gadus vecā Anna Viķe 1952. gadā (101. lpp.).

Lilita Vanaga

Die Privatbibliotheken in Tallinn und Pärnu im 18. Jahrhundert / Bearbeitet von Raimo Pullat. – Tallinn: Estopol, 2009. – 160 S. (Privātās bibliotēkas Tallinā un Pērnavā 18. gadsimtā / Sastādījis Raimo Pullats)

2009. gada sākumā Igaunijas vēstures avotu publikāciju klāsts ir kļuvis bagātāks ar jaunu saistošu izdevumu. Pazīstamais pilsētu vēstures pētnieks Raimo Pullats ir nodevis lasītāju vērtējumam grāmatu, kas ataino Tallinas un Pērnavas iedzīvotāju grāmatu kultūru un lasīšanas intereses 18. gadsimtā. Grāmatā ir apkopoti mājas bibliotēku saraksti no profesora R. Pullata 1997.–2007. gadā sešos sējumos publicētiem Tallinas un Pērnavas iedzīvotāju mantojumu inventāriem.¹

Iedziļinoties inventāru ierakstu noteiktā tematiskā grupā, autors pārliecinoši demonstrē, cik nozīmīgs kopumā ir publikācijās ietvertais mantojumu sarakstu materiāls attiecīgā laikmeta dažādāko dzīves jomu izzināšanai.

Šajā gadījumā sastādītājs sniedz divu lielāko Igaunijas pilsētu iedzīvotāju grāmatu plauktos glabāto un tāad lasīto grāmatu pilnus sarakstus. Tie ne vien nepārprotami apliecina lasīšanas kultūras strauju kāpumu 18. – apgaismības gadsimtā Baltijā, bet arī detalizēti ataino tā laika pilsētnieku interešu pasauli. Kā rāda mantojumu saraksti, mājas bibliotēkas bija cieņā jau visai plašām pilsētnieku aprindām. Tās allaž bija izglītotu pilsētnieku, t.s. literātu – profesoru, skolotāju, juristu, ārstu, garīdznieku

¹ Sk.: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2006. – Nr. 3. – 189., 190. lpp.; 2007. – Nr. 4. – 189., 190. lpp.